

ПУБЛІЧНА СОЦІОЛОГІЯ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Шановні читачі!

Ми продовжуємо публікацію інформаційно-аналітичних матеріалів експертних круглих столів в рамках спільного проекту Інституту соціології НАН України, Фонду “Демократичні ініціативи ім. І.Кучеріва” та журналу “Соціологія: теорія, методи, маркетинг”.

У цьому номері представлено матеріали двох круглих столів за участі провідних вітчизняних соціологів: “До 26-ї річниці державної незалежності України: тенденції змін громадської думки” (22 серпня 2017) та “Соціальна напруженість і протестна активність: погляд соціологів” (22 вересня 2017).

Спільним для цих двох заходів є значне розширення їх публічного представництва — вони проходили з активним залученням ЗМІ у форматі, який поєднував експертне обговорення і прес-конференцію. Іншою їхньою особливістю було те, що експерти презентували й аналізували результати загальнонаціонального моніторингового опитування “Українське суспільство”. Варто нагадати, що це опитування є щорічним, репрезентативним та методологічно системним дослідженням Інституту соціології НАН України і проводиться з 1994 року. Цього року його було проведено Інститутом у співпраці із Благодійним фондом “Інтелектуальна перспектива” з 3 по 25 липня 2017 року за квотною загальнонаціональною репрезентативною вибіркою, що представляє доросле населення віком від 17 років. Опитування здійснювалося в усіх областях України (крім АР Крим та окупованих територій Донецької й Луганської областей) методом особистого інтерв'ю за місцем проживання респондентів. Усього було опитано 1800 осіб. Похибка вибірки не перевищує 2,3%.

*ВІКТОР СТЕПАНЕНКО,
доктор соціологічних наук,
член редколегії журналу*

Круглий стіл

“До 26-ї річниці державної незалежності України: тенденції змін громадської думки”

(22 серпня 2017 року, Інститут соціології НАН України)

На круглому столі з доповідями ЗМІ виступили Ірина Бекешкіна — старший науковий співробітник Інституту соціології НАН України, директор Фонду “Демократичні ініціативи ім. І.Кучеріва”, Євген Головаха — заступник директора Інституту соціології НАН України, Олена Злобіна — завідувачка відділу соціальної психології Інституту соціології НАН України, Микола Шульга — заступник директора Інституту соціології НАН України.

Основні питання, що їх було винесено на обговорення, були такі:

- Як змінювалися настрої українців за роки незалежності? Які настрої переважають тепер?
- Чого українці бояться найбільше? Чого боялися найбільше раніше, і чого — зараз?
- Соціальне самопочуття українців: зміни на краще чи на гірше?
- Міграційні настрої українців: зростають чи ні?
- До яких союзів Україні слід вступати: чи відбулися зміни громадської думки?

Наведемо основні фактологічні дані та розглянемо динаміку деяких загальнонаціональних показників, що їх презентували учасники.

Згідно з результатами дослідження 2017 року, переважна більшість населення України (близько 63%) пишається тим, що вони є громадянами України. Причому ця частка істотно зросла від 2014 року (у 2013-му громадянством України пишалися 48%, у 2014-му — 60%, у 2015-му — 67%, у 2016-му — 60%, у 2017-му — 63%). Щодо цього питання існують помітні регіональні відмінності, хоча в усіх регіонах ті, хто пишається своєю належністю до нашої країни, становлять абсолютну або відносну більшість. Зокрема, в Західному регіоні пишаються своїм українським громадянством близько 81% (не пишаються 7%), у Центральному регіоні відповідне співвідношення становить приблизно 67% до 16%, у Південному регіоні — 46% до 28%, у Східному регіоні — 56% до 17%, на Донбасі — 39% до 27% (при цьому на Донбасі є найбільшою порівняно з іншими регіонами частка тих, хто не зміг визначитися з цього питання, а саме близько 34%).

Більшість населення (57%) вважає себе насамперед громадянами України, ще для близько 25% головною є ідентифікація з місцем проживання — містом чи селом, а для майже 6% — з регіоном проживання. Визнання первинності свого визначення як громадянина України істотно зросло вперше у 2005 році (з 44% до 55%), вдруге — у 2014-му (з 51% до 65%). У 2015 році цей показник трохи знизився (до близько 58%) і впродовж двох років залишається приблизно на одному рівні (60% у 2016-му і 67% у 2017-му). Серед регіонів України визнання первинності ідентифікації з громадянством України істотно переважає локальну ідентифікацію (з місцем або регіоном

проживання) передусім у Західному регіоні (62% загальнонаціональної ідентифікації проти 25% локальної) та Центральному (62% загальнонаціональної проти 27% локальної). Дещо меншим є розрив між національною та локальною ідентичностями у Південному (57% загальнонаціональна і 32% локальна) та у Східному (50% загальнонаціональна і 38% локальна) регіонах. На Донбасі ж загальнонаціональна та місцево-регіональна ідентифікації перебувають приблизно на одному рівні (43% та 41% відповідно).

Основними почуттями, які виникають у людей, коли вони думають про майбутнє України, у 2017-му виявилися надія (47%), тривога (35%), оптимізм (21%) та страх (17%). Відчуття надії превалює в усіх регіонах (особливо на Півдні); тривога також посідає друге за частотою згадувань місце в усіх регіонах, крім Заходу (в цьому регіоні на другому місці виявився оптимізм). За роки дослідження (2002–2017) найвищим рівень надії та оптимізму був 2005 року (відповідно 61% та 34%). А найвищим емоційним негативізмом вирізнявся 2013 рік (відчуття надії висловили 32%, безвиході — 18%, а оптимізму — лише 14%).

Найпоширенішими почуттями, що виникають у людей, коли вони розмірковують про своє майбутнє, є: надія (47%), тривога (30%) та оптимізм (26%).

Серед головних страхів у 2017 році превалюють економічні: зростання цін (77%), безробіття (61%), невивлати зарплат та пенсій (63%). Ще до найбільш вагомим страхів належать побоювання щодо зростання злочинності (43%) та напад зовнішнього ворога (38%). Страх перед зростанням цін посідає перше місце в усіх регіонах, але частіше про цей страх згадували на Сході України (87%), а відносно рідше — на Заході (66%). Варто зазначити, що про страх нападу зовнішнього ворога помітно частіше згадували мешканці Західного регіону (48%). За час проведення опитувань (2000–2017) найістотніші зміни в структурі страхів українців відбулися у 2014-му, коли різко зріс страх перед можливим нападом зовнішнього ворога на Україну (з 7% у 2012-му до 60% у 2014-му); страх перед розпадом України як держави (з 12% у 2012-му до 46% у 2014-му); страх перед імовірними міжнаціональними конфліктами (11% у 2012-му і 35% у 2014-му); побоювання масових вуличних безладів (17% у 2012-му і 33% у 2014-му). Втім, за три останні роки ці страхи істотно послабилися, і 2017 року відносно високим залишається страх нападу зовнішнього ворога на Україну (38%), натомість побоювань щодо міжнаціональних конфліктів, масових вуличних безладів та розпаду України як держави стало дещо менше (відповідно 17%, 21% і 28%).

Цього року Інтегральний індекс соціального самопочуття (ІСС) становить 39,3 бала (загалом цей показник може перебувати в межах від 20 до 60). Тобто це свідчить про середній рівень такого самопочуття. Загальне соціальне самопочуття порівняно з минулим та позаминулими роками майже не змінилося, причому цей показник вищий, аніж був у 2012-му (37,4 бала).

Найвагоміші зміни у геополітичних орієнтаціях населення України сталися 2014 року: частка тих, хто позитивно ставився до приєднання України до союзу з Росією та Білоруссю, впала з 49% у 2013-му до 25% у 2014-му і нині, 2017 року, становить 20%. Натомість відсоток виявів негативного ставлення до такого союзу зріс за відповідний період з 28% до 54%, а со-

годні, у 2017 році, становить 62%. Сьогодні негативне ставлення до союзу України з Росією та Білоруссю переважає майже в усіх регіонах, але різною мірою: найнегативніше таку перспективу сприймають у Західному регіоні (88% — негативно і лише 4% — позитивно) та у Центральному (71% — негативно і 14% — позитивно), значно менше негативне ставлення відчутне у Східному регіоні (46% — негативно і 32% — позитивно) та на Донбасі (відповідно, 33% і 29%). Зазначимо, що на Донбасі суттєва частка опитаних (38%) не змогли визначитися з цього питання. А от у Південному регіоні позитивне і негативне ставлення до союзу з Росією та Білоруссю виявилися збалансованими (37% — позитивного ставлення й 37% — негативного).

Радикальні зміни сталися й у ставленні до вступу України до НАТО: у 2013 році позитивно сприймали таку перспективу 14%, а негативно — 54%, через рік, у 2014-му, позитивне ставлення становило 35%, негативно — теж 35%, проте нині, 2017 року, позитивне ставлення дещо переважає (40% проти 36%). Ставлення до вступу України до НАТО диференціює регіони: переважно позитивно ставляться до цієї перспективи на Заході (60% — позитивно і 20% — негативно) та у Центральному (відповідно 44% і 32%). Негативне ставлення переважає на Півдні (50% — негативно, 30% — позитивне), й на Сході (45% — негативно, 31% — позитивне) та, особливо, на Донбасі (50% — негативно і 19% — позитивне). Водночас на Донбасі найбільше виявилось тих, хто не зміг визначитися з цього питання (31%).

Ставлення до вступу до Європейського Союзу теж істотно поліпшилося: у 2013 році позитивно до цього ставилися 42%, у 2014-му — 52%, а у 2017-му — 54%, тоді як негативного ставлення дещо поменшало — від 28% у 2013-му до 24% у 2014-му і 2017-му. Позитивне ставлення до вступу України до Європейського Союзу переважає в усіх регіонах, за винятком Донбасу, де 41% сприймає таку перспективу негативно, а 26% — позитивно. Водночас на Донбасі найбільше виявилось тих, хто не визначився зі своєю думкою з цього питання (33%).

Істотні зміни за роки проведення опитувань (1996–2017) сталися й у ставленні до надання російській мові статусу офіційної. У 1996 році більшість населення (51%) вважала за доцільне надати російській мові статус офіційної, проти цього були налаштовані 33%. Поступово відсоток підтримки офіційного статусу російської мови зменшувався, а частка противників зростала. І 2017 року надання російській мові статусу офіційної в Україні підтримують 30% проти 54% противників. Питання щодо статусу російської мови по-різному сприймається у різних регіонах: категорично проти надання російській мові статусу офіційної у Західному (“проти” — 88%, “за” — лише 4%) та у Центральному регіоні (“проти” — 64%, “за” — 21%). Переважно підтримують надання російській мові статусу офіційної на Сході (“за” — 45%, “проти” — 38%), істотно підтримують на Півдні (“за” — 57%, “проти” — 31%) та на Донбасі (“за” — 55%, “проти” — 14%). Водночас на Донбасі найбільше виявилось тих, хто вагається з цього питання (31%).

У 2017-му 12% опитаних висловили намір найближчим роком виїхати за кордон на тимчасові заробітки — це найвищий показник за час дослідження цього питання (у 2002 році таких було 7%). За регіонами найбільше охочих виїхати працювати за кордон виявилось на Заході — 18%.

**Динаміка громадської думки
за результатами опитування 2017 року**

Таблиця 1

**Якою мірою Ви пишаєтеся чи не пишаєтеся тим,
що є громадянином України?**

Варіанти	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2015	2016	2017
Зовсім не пишаюся	6,6	8,9	7,1	7,5	7,2	7,9	5,1	5,0	4,9	6,0
Радше не пишаюся	11,5	15,8	12,5	11,4	11,9	14,1	6,0	8,5	10,7	10,8
Радше пишаюся	30,9	30,0	33,2	36,6	38,4	35,0	36,8	50,2	42,1	43,7
Дуже пишаюся	10,1	7,7	11,9	13,9	11,1	7,7	23,9	17,1	18,0	18,8
Важко сказати	40,9	37,7	35,2	30,5	31,4	35,3	28,2	19,2	24,3	20,8

Таблиця 2

Які почуття виникають у Вас, коли Ви думаєте про майбутнє України?

Варіанти	2005	2006	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Оптимізм	33,8	25,5	25,1	19,7	14,1	23,5	22,9	21,9	20,5
Байдужість	2,7	2,8	2,4	4,6	4,8	1,6	2,3	1,7	2,8
Радість	11,7	4,8	3,1	1,9	1,4	4,1	1,6	2,3	2,7
Безвихідь	6,1	11,2	13,3	11,1	17,8	8,9	11,8	11,0	11,5
Упевненість	19,5	9,8	11,2	6,7	5,1	11,7	7,2	7,8	8,9
Розгубленість	10,5	16,0	17,1	12,6	17,1	13,4	16,4	14,0	16,4
Задоволеність	9,2	3,4	3,3	1,4	1,7	2,9	1,6	2,2	2,4
Песимізм	2,8	7,2	7,8	11,5	11,4	5,7	10,3	10,3	12,1
Надія	61,2	50,7	56,5	47,0	32,1	48,8	44,1	44,4	46,6
Тривога	24,4	34,4	29,1	34,5	30,9	44,5	39,8	37,7	34,5
Інтерес	21,5	17,0	19,8	14,1	11,9	10,2	11,4	10,0	14,1
Страх	8,1	11,0	16,4	17,0	22,0	23,6	20,9	22,9	16,8
Інше	0,5	0,5	1,1	0,3	0,4	0,6	0,7	0,2	0,3
Важко відповісти	7,1	6,8	7,2	8,3	11,0	7,1	4,1	5,6	5,4

Таблиця 3

Як Ви ставитесь до ідеї приєднання України до союзу Росії та Білорусії?

Варіанти	1998	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2015	2016	2017
Радше негативно	21,0	37,0	23,1	20,1	24,7	24,2	22,1	24,6	53,7	61,5	57,3	61,6
Важко сказати	17,5	22,2	18,8	16,8	14,3	15,4	16,3	18,7	21,1	15,9	17,6	17,8
Радше позитивно	61,4	40,8	57,8	62,8	61,0	60,2	61,4	56,3	24,6	21,6	24,9	20,3
Не відповіли	0,2	0,1	0,3	0,3	0,0	0,2	0,2	0,3	0,6	0,9	0,2	0,3

Таблиця 4

Як Ви ставитесь до вступу України до Європейського Союзу?

Варіанти	2000	2002	2004	2005	2008	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Радше негативно	9,6	15,0	11,7	19,9	18,8	19,1	22,1	27,9	24,3	24,4	29,5	24,3
Важко сказати	34,4	40,1	39,7	32,9	36,9	35,3	31,8	30,3	24,4	19,0	22,5	19,8
Радше позитивно	56,0	44,4	47,9	47,2	44,1	45,5	45,9	41,6	50,9	56,3	48,0	54,1
Не відповіли	0,1	0,6	0,6	0,1	0,2	0,1	0,2	0,2	0,3	0,8	0,0	1,7

Таблиця 5

Як Ви ставитесь до вступу України до НАТО?

Варіанти	2000	2002	2004	2005	2008	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Радше негативно	33,5	37,9	38,5	50,4	57,7	53,3	54,4	54,4	34,8	34,2	38,4	35,8
Важко сказати	41,5	42,6	42,0	34,4	24,1	30,8	29,8	30,8	29,7	21,9	23,5	23,2
Радше позитивно	24,9	18,8	18,8	14,9	18,0	15,7	15,3	14,4	34,9	43,0	38,1	40,4
Не відповіли	0,1	0,6	0,7	0,2	0,2	0,3	0,4	0,3	0,6	0,9	0,0	0,6

Таблиця 6

Чи вважаєте Ви за необхідне надати російській мові статусу офіційної в Україні?

Варіанти	1996	1998	2000	2002	2004	2008	2010	2012	2013	2014	2016	2017
Ні	32,9	37,0	36,2	31,1	32,2	38,4	39,6	41,6	49,1	49,6	55,5	54,4
Важко сказати	16,1	15,3	19,3	20,0	20,0	13,0	17,0	14,8	14,2	18,1	14,1	15,0
Так	50,9	47,6	44,0	48,6	47,5	48,6	43,3	43,4	36,5	32,2	30,3	29,9
Не відповіли	0,0	0,1	0,5	0,3	0,3	0,0	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1	0,7